

Karahanlılar ve Gazneliler tarafından paylaşıldı. Cesareti ve kahramanlığı övülen İsmâil'in aynı zamanda iyi bir şair olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîh-i Buḥârâ* (nşr. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 216-228; Muhammed b. Abdülcebâr el-Uttbî, *et-Târîhu'l-Yemînî* (Ahmed el-Menîni, *Fethu'l-vehbî 'alâ Târîhi Ebî Naşr el-'Utbi* içinde), Kahire 1286, I, 320-347; Gerdîzî, *Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 175; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 70; Avfî, *Lübâb* (nşr. Saîd Neffîsî), Tahran 1361 hş., s. 22-25; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, IX, 124, 130-132; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sulṭân Maḥmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 45-47, 183; Safâ, *Edebiyyât*, I, 206-207; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 74-75, 87-89; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 46, 112, 221; a.mlf., "İsmâil", *IA*, V/2, s. 1112; a.mlf., "İsmâ'il b. Nûh", *EI²* (İng.), IV, 189; R. N. Frye, "The Sāmānids", *CHIr*, IV, 159-160; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 125, 228, 289-291; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1993, I, 43-61, 66; O. Pritsak, "Oğuz Yabgu Devletinin Yıkılışı" (trc. Eşref Bengi Özbilen), *TDA*, sy. 104 (1996), s. 100-101; Ebû'l-Fazl Hatîbî, "İsmâ'îl b. Nûh", *DMBİ*, VIII, 654-655.

SADİ S. KUCUR

İSMÂİL PAŞA, Bağdatlı

(bk. BAĞDATLI İSMÂİL PAŞA).

İSMÂİL PAŞA, Hâfız

(1758-1807)

Osmanlı sadrazamı.

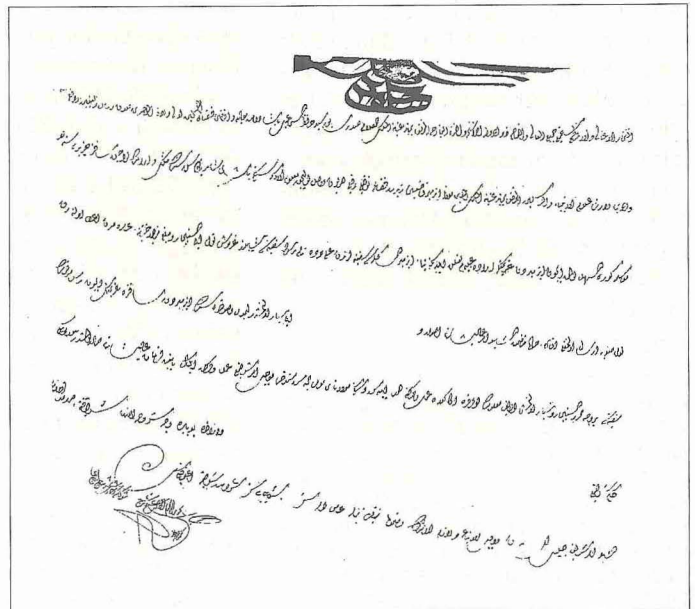
1171'de (1758) İstanbul'da Zernişanlı Haseki lakabıyla anılan babası Bostancı Ocağı'na mensuptu. Hâfız lakabı Kur'an'ı ezberlemesiyle ilgilidir. Babasının mensup olduğu Bostancı Ocağı'nda yetişti. Bir müddet sonra yol hasekisi, ardından yeniçeri ağası karakulağı, tebdil hasekisi (14 Rebûlâhîr 1208 / 19 Kasım 1793) ve haseki ağa (12 Safer 1212 / 6 Ağustos 1797) oldu; 18 Safer 1213'te (1 Ağustos 1798) bostancıbaşılığa getirildi. Dürüst ve çalışkan bir izlenim verdiğinden III. Selim'in dikkatini çekti. Altı yıl bostancıbaşı olarak vazife gördükten sonra vezâretle kaptan-ı deryâliğe getirilerek (24 Ekim 1804) saraydan ayrıldı, ancak III. Selim'in yakın çevresi içinde yer almaya devam etti. Kaptan-ı deryâliği beş ay sürdü.

Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının faaliyetlerinden ürken ve onlarla mücadeleyi göze alamayan Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın görevden çekilmesinin ardından sadâret makamına tayin edildi (24 Muharrem 1220 / 24 Nisan 1805).

Sadâretinin başlarında, İstanbul'da hüküm süren pahalılığa ve haksız kazanç sağlayanlara karşı sert bir şekilde mücadele etti ve bu konudaki icraatı ile halk arasında iyi bir şöret kazandı. İktidarına ortak kabul etmek istemeyen etkin bir sadâret düşleyen ve selefi gibi uysal ve müdahalelere karşı tahammülkâr davranmayı düşünmeyen İsmâil Paşa, hiçbir taşra hizmeti ve idarî tecrübesi yokken sadârete getirilmesindeki sırrı keşfetmemiş ve ihtirasi sadakâte baskın çıkmış olarak devrin, içlerinde vâlide kethüdâsı Yûsuf Ağa ve sadâret kethüdâsı İbrâhim Nesim Efendi gibi önde gelen nüfuzlu şahsiyetlerinin bulunduğu, atabekân-ı saltanat olarak adlandırılan Nizâm-ı Cedîd ricâlinden olan padişah yakınlarının hükümet işlerine karışmasını önlemeye çalıştı. Bunlarla tek başına mücadele edemeyeceğini de gördüğünden, muhalefetlerini gittikçe daha kuvvetlice hissettirmeye başlayan ve yakın zamanda siyasî bir hesaplaşma tehlikesini ortaya çıkaran Nizâm-ı Cedîd aleyhtarları ile birlikte hareket etti. Bu amaçla Rusçuk âyanı Tirsinlikioğlu İsmâil ve muhalefetin önde gelen isimlerinden olup devleti silâhlı çatışmalarla senelerdir uğraştıran Pazvandoğlu ile irtibata geçti. 1806 senesi yazında, Nizâm-ı Cedîd'in Kadı Abdurrahman Paşa idaresindeki ordu ile Rumeli'de de ih-

dasına teşebbüs edildiğinde icraatı gizli bir hiyanete dönüştü. İbrâhim Nesim Efendi hakkında padişahın göstermekte olduğu teveccühü sarsamadı. Yine kendisine rakip olarak gördüğü Kadı Abdurrahman Paşa'nın büyük iltifatlara nâil olmasını da hazmedemeyerek başarılı olmaması için muhaliflerle iş birliği yapmaktan çekinmedi.

Özellikle İbrâhim Nesim Efendi'yi yerinden uzaklaştırmak ve nüfuzunu kırmak isteyen İsmâil Paşa işi, Tirsinlikioğlu İsmâil'i Nizâm-ı Cedîd taraftarı olan devlet ricâlini öldürüp devlete yeni bir nizam vermek üzere İstanbul'a yürümeye davet etmek derecesine vardırdı. Tirsinlikioğlu'nun teşvikiyle Edirne âyanı Dağdevirenoğlu Mehmed Ağa'nın mukavemeti sağlanmış ve Edirne güzergâhında bulunan mahallerden iâşe teminiyle ilgili fermanlara riayet edilmemesi başlatılan muhalefetin ilk müessir eylemi olmuştu. Bu gelişmeler, muhalefetini ocak ağaları ile birlikte direniş raddelerine getiren sadrazamın gizli gayreti ve bilgisi dahilinde oluyordu. Bununla beraber zâhirde işlere gereken önemi verir gibi davranmayı sürdürüyordu. Şehzade Mustafa'nın adamları vasıtasıyla el altından muhalefete destek vermesi ise sadrazamın bu yöndeki ortak çalışmalarına kuvvet vermekteydi. Rumeli'de Kadı Abdurrahman Paşa kuvvetlerine karşı oluşan muhalefeti, meydana gelen çatışmaları ve karşı çıkan âyanları el altından desteklemeye devam eden sadrazam bu teşebbüsün sonuçsuz kalmasında başlıca etkenlerden biri oldu (ikinci Edirne Vak'ası). Bu gelişmelerde parma-

Hâfız İsmâil Paşa'nın İzmir'den sürgün mahalli olan Sakız'a gitmesiyle ilgili ferman (BA, Ali Emîrî - III. Selim, nr. 11628)

ği olduğu anlaşılmış, azli kararlaştırılmış ve nihayet idamı gerektiren bir suç işlemiş olmakla beraber yenicilerin sahiplenmesi sebebiyle kendisine dokunulamadı ve Nizâm-ı Cedîd taraftarı olduğu bilinen Şeyhülislâm Sâlihzâde Esad Efendi ile birlikte azledilerek denge sağlanmak istendi (1 Receb 1221 / 14 Eylül 1806).

Halefi İbrâhim Hilmi Paşa'ya yazılan sadârete nasb fermanında III. Selim tarafından, "mesned-i sadâret-i uzmâ ve makâm-ı vekâlet-i kübrâya nâ-lâyık ve rızâ-yı şerîfe gayr-i muvâfık vaz'-ı evzâ vü harekâta ibtidârî tarîkiyle azli lâzım gelen" şeklinde nitelenen İsmâil Paşa, azil sabahı Bâbîâlî'ye gönderilen mîrâhur-ı evvel eliyle mühr-i hümâyunun alınmasından sonra Balıkhâne'ye sevk edildi; İbrâhim Paşa'nın göreve gelmesinin ardından önce Bursa'da ikamete mecbur edildiyse de sürgün yeri Rodos'a çevrildi ve hazırlanan bir korvete bindirilerek kethüdâsı hâcegândan Tayfur Efendi vasıtasıyla ailesiyle birlikte Enez'den gizlice yola çıkarıldı (BA, HH, nr. 24.542). Yakalanması, sevki ve mallarının müsâderesine girişilmesi gibi işlerin yapılmasında taraftarlarının muhtemel baskı ve dedikodularından çekinildiği için dikkatli davranılmak ve çeşitli tedbirler alınmak mecburiyeti hâsıl olmuştur (BA, HH, nr. 4026, 4026-B). İzmir'e çıkarılan İsmâil Paşa, İzmir kadısı mârifetiyle Ali Dede isimli bir reisin teknesiyle Sakız'a sürüldü (Eylül 1806, BA, Ali Emîrî - III. Selim, nr. 11628).

IV. Mustafa'nın tahta çıkarılması ile, Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlığı ve şehzade iken yeni padişaha yaptığı hizmetlerden ötürü tekrar sadârete getirilmeyi ümit eden İsmâil Paşa, yalnızca vezâreti iade edilmiş olarak Karaman eyaleti ilâvesiyle Akdeniz Boğazı (Çanakkale) muhafızlığına gönderildi (18 Haziran 1807), ancak bu vazifedeyken dört ay sonra vefat etti. İsmâil Paşa'nın, Şeyhülislâm Atâullah Efendi ve Kabakçı Mustafa tarafından desteklendiği ve kaymakamlığa getirilmek istendiği, ancak bu gelişmeyi kendi makamı için tehlikeli gören Nizâm-ı Cedîd'in önde gelen muarızlarından sadâret kaymakamı Tayyar Paşa tarafından zehirlenerek ortadan kaldırıldığı ileri sürülmüştür (Zinkeisen, VII, 554). Kısa süren Akdeniz Boğazı muhafızlığında Çanakkale Boğazı'nın demir atmış sallara bağlı zincirlerle kapatılması gibi işler kendisine havale edilmiş, maiyetine nişancı vekili Ahmed Şâkir Efendi ve ardından defterdar olarak Hüseyin Şâhin Efendi (7 Ekim 1807) verilmiş, fakat 18 Ekim'de (15 Şâban 1222) vefat

haberi İstanbul'a ulaşmıştır (Cevdet, VIII, 209). Ölümü üzerine Boğaz muhafızlığı Bahr-ı Sefîd Seraskeri Vezir Hakkı Paşa'nın kethüdâsı Duhan gümrükçüsü Hüseyin Ağa'ya tevcih edilmiştir (Zilhicce 1222 / Şubat 1808). Sadâretinde Şehzade Mustafa ile gizlice irtibatla bulunduğu III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra meydana çıkmıştır. Kısa süren Konya valiliği esnasında Nizâm-ı Cedîd ve Kadı Abdurrahman Paşa aleyhtarları Candaroğlu Bekir Ağa'yı affettirmiştir.

Nizâm-ı Cedîd hareketinin Rumeli'de uygulanmasının engellenmesinde önemli rol oynayan İsmâil Paşa, Anadolu'da da askerî islahatın sonuçsuz kalmasına çalışmıştır. Nizâm-ı Cedîd ve III. Selim düşmanı olarak bilinen Canikli Tayyar Paşa'nın isyanının bastırılması üzerine Tayyar Paşa'nın cezalandırılmasını önlemek istemiş, ayrıca Çapanoğlu Süleyman Bey'in Amasya, Tokat ve Sivas taraflarında Nizâm-ı Cedîd askerî toplamasını engellemeye teşebbüs etmiştir. Şahsî ikbalini Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının zaferiyle temin amacıyla, işi padişah ve devlete hıyaneti de göze alacak derecelerde ileri götüren Hâfız İsmâil Paşa, III. Selim'in tahttan indirilmesi ve Nizâm-ı Cedîd'in ilgasına varacak gelişme çizgisi içinde Köse Müsâ Paşa ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi yanında önemli bir yer işgal eder.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Teşrifât Defteri (1221-1225)*, nr. 357, s. 8, 45, 46, 86; BA, HH, nr. 4026, 4026-B, 24.542; BA, Ali Emîrî - III. Selim, nr. 11628; Ahmed Fâiz, *III. Selim'in Sirkâtîbi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (haz. Sema Arkan), Ankara 1993, s. 150, 255, 283; Mehmed Ağa, *Ceride*, Süleymaniye Ktp., Zühûd Bey, nr. 453, vr. 33^a; Câbi Said, *Tarih* (doktora tezi, 1992, haz. Mehmet Ali Beyhan), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 110, 111, 114, 143-144; Âsım, *Tarih*, İstanbul [1282], I, 106, 119-120; *Yayla İmâmî Risâlesi* (haz. Fahrî Çetin Derin, TED, III [1973] içinde), s. 213-272; O. Freiherr von-Schelechte-Wssehrd, *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*, Wien 1882, s. 58-60, 65-104; Cevdet, *Tarih*, VIII, 62-63 vd., 69, 209, 347; Abdülfetah Şefkat Bağdâdî, *Zeyl-i Hadîka (Hadîkatü'l-użzerâ* içinde), s. 11-13; Mustafa Necib, *Tarihçe*, İstanbul 1280, s. 12-14, 74; W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1859, VI, tür.yer.; VII, 554; *Sicill-i Osmânî*, I, 376; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yülkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942, s. 25, 63-64; a.mlf., "Nizâm-ı Cedîd Ricâlınden Kadı Abdurrahman Paşa", *TTK Belleten*, sy. 138 (1971), s. 245-302; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 82, 83; V, 69, 222; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2799, 2805, 2864-2865.

KEMAL BEYDİLLİ

İSMÂİL PAŞA, Hidiv (1830-1895)

Mısır valisi ve Mısır'ın ilk hidivi
(1863-1879).

31 Aralık 1830'da Kahire'de doğdu. Babası İbrâhim Paşa, annesi Hoşyar Kadinefendi'dir. İlk tahsilinin ardından Paris'e gönderildi (1846). Paris'te modern ilimler ve mühendislik tahsili yaptıktan sonra Mısır'a döndü (1848). Birkaç defa Avrupa başşehirlerine ve İstanbul'a siyasi görevlerle gitti. Said Paşa tarafından 14.000 askerin başına serdar tayin edilerek Sudan'daki isyanları bastırmakla görevlendirildi (1861).

Amcası Said Paşa'nın ölümü üzerine 18 Ocak 1863'te Mısır valisi oldu. Dedesi Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi Mısır için büyük tasarıları olan İsmâil Paşa, her şeyden önce Mısır'ı Bâbîâlî'nin hâkimiyetinden kurtarmak veya hiç olmazsa daha geniş muhtariyet hakları elde etmek istiyordu. Fakat dedesinin yaptığı gibi isyancı usullerle bunu başaramayacağını anlamıştı. Bundan dolayı hedefine ulaşmak için iki yol seçti. Birincisi, Osmanlı devlet adamlarına menfaatler sağlayarak imtiyaz fermanının sınırlarını genişletmek, ikincisi de Avrupalılar'a hoş görünerek onların desteğini sağlamak.

İsmâil Paşa vali olur olmaz âdet olduğu üzere huzura çıkmak için İstanbul'a gitti. Buharla işleyen özel yatını hediye ettiği Sultan Abdülaziz'i Mısır'a davet etti. Diğer devlet erkânına da çeşitli hediyeler dağıttıktan sonra İstanbul'da iyi intibalar bırakmış olarak Mısır'a döndü. Abdülaziz'in 1863'te Mısır'ı ziyareti sırasında muhteşem karşılama törenleri, eğlence ve ziyafetler tertip ederek göze girmeyi başardı. Padişah'tan elde ettiği ilk önemli imtiyaz, Mısır veraset usulünü kendi nesli lehine değiştirmek oldu. 13 Muharrem

Hidiv
İsmâil
Paşa